

ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ОСВІТИ

У поданій статті автор розкриває питання дидактичних основ предметно-практичного навчання дітей з порушеннями слуху в умовах оновлення змісту освіти. Автор зазначає, що предметно-практичне навчання – це спеціальний навчальний предмет, введений в курс підготовчого, 1-4 класів спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху. Він призначений для вирішення розвиваючих, виховних, навчальних і корекційних завдань учнів. Предметно-практичне навчання передбачає цілеспрямований загальний і мовленнєвий розвиток учнів з порушенням слуху. Це створює основу для успішного оволодіння ними навчальним матеріалом. Автор зазначає, що предметно-практичне навчання має базуватись на сучасному змісті освіти, орієнтації на перспективний розвиток дитини та всебічному розкритті теми.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, предметно-практичне навчання, оновлення змісту освіти, розвиток мовлення, предметно-практична діяльність.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена суспільно-політичними обставинами у нашій незалежній державі. Вона орієнтується на перехід до демократичного процесу навчання. Одними з перших зазнають змін навчальні програми і навчальні предмети. Вони потребують особливої уваги, оскільки на сучасному етапі мають певні недоліки. Це питання в сучасному освітньому процесі постає дуже гостро і потребує серйозного ставлення, адже зараз змінилися не лише вимоги до якості освіти, а й виникла потреба впровадження в зміст освіти європейського виміру, спрямування його на інтеграцію до світових та європейських стандартів.

Предметно-практичне навчання (ППН) – це спеціальний навчальний предмет, введений в курс підготовчого, 1-4 класів для вирішення розвиваючих, виховних, навчальних і корекційних завдань у спеціальних школах для дітей з порушеннями слуху. ППН передбачає цілеспрямований загальний і мовленнєвий розвиток учнів з порушенням слуху, що створює основу для успішного оволодіння ними навчальним матеріалом.

Предметно-практичне навчання – це система початкової освіти з опорою на предметно-практичну діяльність самих дітей та безпосередній вплив учнів на предмети зовнішнього світу з метою їх виготовлення, перетворення, створення макетів, моделей. Ця діяльність є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху, базою для навчання інших предметів.

Введення в педагогічний процес різних видів предметно-практичної діяльності учнів вносить докорінні позитивні зміни в характер їх педагогічного процесу і його результати. Предметно-практична діяльність забезпечує активність і самостійність дітей у процесі навчання [1, с. 3–4].

Потрібно констатувати, що на сьогодні зміст предмету недостатньо відповідає потребам часу та не спрямований на набуття необхідних життєвих компетентностей, форма викладу матеріалу не завжди цікава для учнів та не стимулює їх до навчання, оволодіння новими вміннями, знаннями та навичками.

Грунтовні дослідження проблеми розвитку і навчання дітей з порушеннями слуху здійснено українськими та зарубіжними науковцями С. Зиковим, Т. Зиковою, К. Речицькою та ін.

Мета статті. В умовах реформування системи освіти в Україні значна увага приділяється оновленню змісту навчальних предметів в спеціальній школі для дітей з порушеннями слуху, серед яких і предметно-практичне навчання, та його актуальності для дітей цієї категорії, чому і присвячена дана стаття.

Результати теоретичного дослідження. Предметно-практична діяльність дітей є основою, на якій здійснюється багатоплановий розвиток дитини з порушенням слуху, базою для навчання інших предметів. Воно є першим етапом трудового навчання. В процесі предметно-практичної діяльності діти з порушеннями слуху отримують знання про різні матеріали та їх властивості, навчаються правильно користуватися інструментами, оволодівають прийомами обробки різних матеріалів, ознайомлюються з основами організації праці. На уроках ППН учні займаються різними видами предметно-практичної діяльності: ліпленням, аплікацією, моделюванням і конструюванням, макетуванням та ін. В процесі виготовлення виробів діти дізнаються про навколишній світ, у них виробляються різноманітні вміння і навички, формується мовна діяльність. Кожен рік змінюється питома вага видів діяльності, ускладнюється характер роботи при використанні тих самих видів

діяльності. Словесна мова організовує працю дітей і є не лише засобом, а й метою навчання. Формування мовленнєвих умінь, конкретного мовного матеріалу, розпочате на уроках ППН, триває на уроках розвитку мовлення, читання і в процесі вивчення інших навчальних дисциплін, відповідно, робота над мовним матеріалом уроків розвитку мовлення переходить на уроки ППН. Ефективність і якість навчання забезпечується чітким дотриманням принципу зв'язку ППН з мовним розвитком дітей, цілеспрямованою планомірною реалізацією принципу комунікації при навчанні усному і письмовому мовленню [1, с. 5–6].

Перед ППН як навчальним предметом поставлені наступні завдання:

- формування в учнів життєвих понять, які стануть опорою для засвоєння наукових понять, якими діти будуть оволодівати в середніх і старших класах;
- розвиток психічних процесів учнів і, в першу чергу, їх мислення;
- розвиток словесного мовлення учнів як засобу спілкування і мислення;
- виховання позитивних якостей особистості дитини;
- формування трудових умінь і навичок [5, с. 380].

Предметно-практичне навчання створює сприятливі умови для розв'язання всіх цих завдань

Уроки предметно-практичного навчання – одна з найоригінальніших і специфічних організаційних форм навчання мови в комунікативно-діяльній системі. Кінцева мета цих уроків – викликати потребу в словесній мові, цілеспрямовано ставлячи дитину в умови колективно-спільної предметно-практичної діяльності, яка організовується за допомогою мовної регуляції вчителем або учнями. Саме уроки ППН створюють для дітей найбільш сприятливі умови для оволодіння словесною мовою, забезпечуючи реалізацію провідного принципу даної системи – зв'язку мовного розвитку з діяльністю. Умовою формування мовленнєвих умінь стають мовні ситуації, які виникають у спеціально організованій колективній предметно-практичній діяльності учнів і забезпечують мотивоване вживання мовних конструкцій. Формування і розвиток мовленнєвих умінь відбувається в природних, мотивованих умовах, в результаті чого діти починають відчувати і усвідомлювати значимість мовних контактів. Учні виконують різні види робіт: малюють, роблять аплікації, макети, будують, ліплять, складають мозаїку, схеми, таблиці, діаграми і т.п.; при цьому всі види діяльності відразу опосередковуються словом. Практика спільної предметної діяльності на цих уроках нерозривно пов'язана з практикою спілкування в таких організаційних формах як парах, трійках, за ланцюгом, в групах, в ролі маленького вчителя, за інструкцією вчителя. В результаті навчання у школярів формуються практичні знання і вміння – мовні, інтелектуальні, ручні [2, 76].

У процесі ППН діти набувають вміння виконувати наступні дії:

- виділяти об'єкт діяльності з його основними ознаками, будовою, функціональним призначенням;
- представляти і описувати середовище проживання і спосіб життя тварин, місце зростання рослин;
- розуміти призначення інструментів і матеріалів, способи діяльності з ними;
- планувати порядок виконання дій, відбирати необхідні матеріали та інструменти відповідно до мети і плану роботи;
- координувати і коригувати в процесі виконання свої дії з роботою товаришів;
- давати і виконувати доручення;
- допомагати іншим і приймати їх допомогу;
- якісно, точно і в запланований час виконувати кожен етап роботи;
- критично оцінювати результати роботи (своїх і товаришів) [5, с. 381].

На уроках ППН досягається певна послідовність засвоєння змістовної сторони мови, яка може бути співвіднесена з процесом розвитку дитячої мови в нормі. Так, діти з порушенням слуху спочатку опановують мовою за наслідуванням, потім за аналогією і, нарешті, самостійним конструюванням словесних форм мовлення. Поряд з цим ППН впливає на розвиток лексико-граматичної сторони мовлення, розвиток діалогічного мовлення. У спеціально створених ситуаціях відбувається мотивоване впізнання і засвоєння дітьми нових слів і їх значень, які пояснюються і уточнюються в процесі діяльності з подальшим їх самостійним вживанням. На уроках ППН закладаються основи засвоєння школярами зв'язного мовлення в його основній комунікативній функції, що сприяє аналогічній роботі, яка триває на уроках української мови.

Починається таке навчання з систематичного оформлення звітів про виконану роботу. Оволодіння діалогічною мовою також відбувається на цих уроках: діти легко засвоюють такі форми як звернення до співрозмовника, розуміння та виконання різних доручень, висловлення прохань і побажань, повідомлення про свою роботу, питання і відповіді на них. У процесі ППН діти з порушеннями слуху опановують основні граматичні категорії мови у практиці спілкування, а багаторазовість вживання різних форм забезпечує їх засвоєння. Разом з тим вони засвоюють варіативні синтаксичні конструкції і навчаються видозмінювати їх структуру. Уроки ППН створюють сприятливі умови і для розвитку пізнавальної діяльності дітей. Так, на уроках у дітей з порушеннями слуху формується цілеспрямоване зорове сприймання. Компенсації недоліків

взаємодії зорового і кінестетичного аналізаторів сприяє ліплення, складання візерунків з мозаїки, обведення контурів за шаблоном. На уроках розвивається дрібна моторика і дотик учнів, для цього використовуються ігрові прийоми – відгадування предмета, захованого в мішечку, визначення на дотик особливостей матеріалу та ін. [2, с. 76–77].

Практичні дії з предметами за словесними вказівками дають дітям можливість наочно усвідомити взаємозв'язок між вимовою і діяльністю, спонукають їх до виконання спочатку елементарних, потім більш складних розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації) з подальшим їх засвоєнням. Опора на словесну мову дозволяє учням виділяти частини, властивості та якості предметів, розділяти суттєві і несуттєві ознаки, будувати узагальнення. Предметно-практична діяльність допомагає дотримуватися стадійності розвитку розумових операцій аналізу і синтезу та опановувати такими складними операціями як узагальнення і класифікація. Різноманітність видів діяльності на таких уроках створює умови для довільного запам'ятовування наочного матеріалу. Особливе значення для розвитку образної пам'яті мають види робіт, які передбачають перехід від практичних дій до уявних, коли учні повинні за допомогою пам'яті оперувати образами відсутніх предметів. Цей предмет сприяє розвитку словесної пам'яті дітей з порушеннями слуху і його особливість у тому, що слова і фрази не завчаються формально. Їх мимовільне запам'ятовування обумовлене організацією уроків: нові слова і мовні конструкції запам'ятовуються в результаті багаторазового повторення одних і тих же об'єктів і дій у процесі діяльності. Розвиток творчої уяви в процесі ППН пов'язаний зі створенням і видозміною образів предметів і явищ на основі їх творчої переробки [3, с. 47].

Специфічна структура уроків ППН включає в себе: етап підготовки до роботи (план, заявки, роздача матеріалу); етап виготовлення предмета; підведення підсумків (звіт про роботу, оцінка результатів), домашнє завдання. Корекційна спрямованість предметно-практичної діяльності проявляється в роботі з формування життєвих понять [1, с. 9].

Вимоги до знань і вмінь учнів підготовчого та молодших класів спеціальної школи для дітей з порушеннями слуху поступово ускладнюються: від елементарних умінь виконувати доручення вчителя, подані в усній і письмовій формі, повідомляти про виконану роботу в кінці підготовчого етапу, до вміння користуватися усною і письмовою розмовною мовою в процесі колективного виготовлення виробів і використовувати отримані навички мовного спілкування на уроках з інших дисциплін та в позаурочний час.

На уроках предметно-практичного навчання у підготовчому класі закладаються основи для подальшого загального та мовного розвитку учнів з порушеннями слуху. У цьому класі учні знайомляться з об'єктами безпосереднього оточення: іграшками, посудом, продуктами харчування та ін. Вони дізнаються вперше слова і фрази, необхідні для встановлення контакту між ними і вчителем та для виконання відповідних дій в процесі виготовлення виробів [5, с. 386–387].

У підготовчому класі використовуються три види діяльності: ліплення з пластиліну, робота з папером, малювання. Виріб виготовляється за поданим зразком. Спочатку діти ліплять з пластиліну предмет, наприклад яблуко, потім вирізають яблуко з паперу і після цього малюють його. Застосування і чергування названих видів діяльності у певній послідовності слугує розвитку різних ручних умінь і забезпечує необхідну повторюваність для достатнього оволодіння першими життєвими поняттями і навичками мовного спілкування. У підготовчому класі широко використовується така форма організації уроку як фронтальна робота вчителя з усім класом. Вчитель організовує діяльність дітей: дає завдання, допомагає їх виконати, спонукає до звіту про виконання роботи, задає питання і показує як потрібно відповідати на них.

В підготовчому класі окрім ліплення, аплікаційних робіт та малювання варто розпочинати початкове ознайомлення з моделюванням і конструюванням з паперу. Протягом виконання цих робіт відбувається ознайомлення дітей з предметами побуту і безпосереднього оточення – іграшками, посудом, одягом, тваринами, рослинами і т.д. та їх назвами.

Види діяльності та об'єкти підбираються таким чином, щоб можна було забезпечувати повторюваність одного і того ж кола слів у різних умовах. Один і той же об'єкт виявляється предметом різних видів діяльності: ліплення, малювання, аплікації. При цьому кожне з нових слів вживається в сполученні з багатьма іншими, відомими раніше. Вживання слова в різноманітних сполученнях з іншими словами служить точному і повному розумінню як даного слова, так і інших слів.

Починаючи з I класу діти виготовляють вироби з пластиліну, аплікації та макети за словесним описом задуманих виробів. Надалі вони переходять до такої роботи вже без опори на словесний опис, а лише за поданням вчителя. Процес подібного відтворення вимагає творчої переробки уявлень пам'яті та вільного оперування ними.

У I класі на уроках предметно-практичного навчання триває робота з об'єктами, розпочатими в підготовчому класі (іграшками, посудом та ін.): повторюються і закріплюються назви об'єктів, вдосконалюються вміння виготовляти їх. Разом з тим ведеться систематична робота з уточнення та поглиблення раніше отриманих знань. Так, учні дізнаються, що яблуко буває великим і маленьким, папір товстий і тонкий, лапи у тварин передніми і задніми, хвіст – коротким і

довгим. Предметом уваги стають узагальнюючі поняття: фрукти, овочі, меблі, тварини і т.д. Значно розширюється знайомство дітей з навколишнім світом: з явищами природи, порами року і суспільного життя (святами), безпосереднім оточенням (вулицями міста). Триває робота з розвитку мовлення учнів. Поряд з повторенням раніше засвоєного велика увага приділяється збагаченню мовлення дітей новими типами фраз, необхідними для встановлення більш повного і глибокого взаєморозуміння в процесі спільного виготовлення виробів. Учні повинні навчитися повідомляти про виконання завдання пропозицією, кількома реченнями, докладним звітом; писати заявки на необхідні для роботи матеріали та інструменти; складати простий план роботи; проводити аналіз виробу по частинах і в цілому. У І класі додаються нові види діяльності: конструювання, макетування, робота з мозаїкою і тканиною. Для цього використовуються сучасні матеріали та інструменти. Вироби виготовляються не лише за зразком, але і за малюнком. На уроках, окрім фронтальної роботи вчителя з усім класом, широко використовується робота з "маленьким вчителем", а також практикується робота учнів групами і парами.

У ІІ класі розширюється загальний кругозір учнів. Їх знайомлять з абстрактними явищами і об'єктами більш широкого оточення (пори року, годинник і визначення часу по годинах, виготовлення і користування календарем, види транспорту і т.д.). Удосконалюються навички мовного спілкування дітей з порушенням слуху як з учителем, так і між собою. В цьому класі учні повинні розуміти і виконувати завдання вчителя, виражені в складнішій словесній формі, ніж у попередніх класах.

В другому класі учні повинні не лише вміти звітувати усно і письмово про кожну виконану операцію окремо, а й давати короткий звіт про всю роботу в цілому. Це вимагає від них вживання не однієї, а кількох фраз поспіль. Розвиток словесної мови відбувається в єдності з вдосконаленням конкретного і абстрактного мислення дітей з порушеннями слуху.

У цьому ж класі діти розпочинають класифікувати об'єкти. Так, при підготовці необхідного для роботи обладнання учні починають писати заявки з поділом обладнання на дві групи: "матеріали" та "інструменти". Більш складними стають види діяльності. З'являється моделювання з природних матеріалів, конструювання з деталей конструктора. Використовуються і більш складні види робіт: виготовлення виробів за малюнком, креслення, поданням з попередніми складанням ескізу, на основі більш складного словесного опису або розповіді. Змінюються різні організаційні форми роботи. У другому класі частіше починає використовуватися робота групами і парами.

На уроках предметно-практичного навчання в ІІІ класі вирішується завдання подальшого загального та мовного розвитку учнів з порушеннями слуху. Під час колективної роботи діти зустрічаються з необхідністю користуватися словесною мовою. У розробках уроків наводяться наближені типи фраз, які доцільно використовувати під час організації діяльності дітей, показуються методичні шляхи введення та закріплення мовного матеріалу. На уроках також велике місце відводиться розвитку не лише усної, але і письмової мови. Учні пишуть не лише заявки та план роботи, але і письмово звітують про свою діяльність, описують виготовлений предмет, порівнюють вироби один з одним, відповідають на запитання педагога.

У програму ІV класу з предметно-практичного навчання включено виготовлення переважно малознайомих дітям об'єктів, а також опанування новими видами предметно-практичної діяльності. Це дає можливість продовжити роботу із загального та мовного розвитку дітей, а також закріпити і розширити раніше отримані знання. Так, учні не лише навчаються писати складний план роботи, складну заявку, але і закріплюють вміння складати поопераційний і короткий плани, просту заявку.

Основою навчання в ІV класі є подальша активізація мовленнєвої активності дітей шляхом збагачення мовлення дітей за рахунок введення нових слів, словосполучень, фраз; роботи над варіативністю висловлювань (одну і ту ж думку діти висловлюють різними типами фраз); підвищення частки самостійних висловлювань. З метою розвитку розмовної мови дітей на уроках використовуються вже відомі учням організаційні форми діяльності.

На відміну від попередніх класів, тут дітям надається більша самостійність. Вони самі обирають собі ведучого, розподіляють роботу, виконують її і т.д. [1, с. 52–127]. Якщо з подібними завданнями діти однієї групи не можуть впоратись, їм допомагають учні другої групи. Якщо ж завдання викликає загальні труднощі, тоді на допомогу приходить вчитель. Такий методичний підхід потрібен на тих уроках, на яких потрібна колективна робота учнів. При організації колективної діяльності дітей педагог, як правило, не дає дрібних завдань, а повідомляє інструкції, що містять вимоги до цілого етапу уроку. Так само як і в ІІІ класі, велике місце на уроках відводиться самостійній роботі дітей [4, с. 96].

На сьогодні більшість спеціальних шкіл для дітей з порушеннями слуху вже має різноманітне сучасне навчальне обладнання. Під час проведення уроків з предметно-практичного навчання, для інтенсифікації процесу навчання та зацікавлення учнів до предмету, варто використовувати інтерактивну (мультимедійну) дошку та проектор.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, предметно-практичне навчання – це потужний засіб розвитку дітей з порушеннями слуху, який сприяє підвищенню рівня та якості їх підготовки до життя і праці в сучасному суспільстві. На сьогодні предметно-практична діяльність –

це спеціальні уроки, які мають інтегрований характер і впливають на весь навчально-виховний процес. В сучасних освітніх умовах вчитель завжди має орієнтуватись на те, якою мірою цей предмет зможе виконати своє призначення в досягненні максимальних результатів навчального процесу.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з розробленням навчального підручника та методичних рекомендацій для вчителів з ППН для дітей з порушеннями слуху.

Використані джерела

1. Зыкова Т. С. Методика предметно-практического обучения в школе глухих детей / Т. С. Зыкова. – М.: Академия, 2002. – 176 с.
2. Зиков С. А. Развитие глухих учнів – основа вдосконалення їх спеціального навчання / С. А. Зиков // Дефектологія. – 1997. – № 5. – С. 76–77.
3. Речицкая Е. Г. Развитие творческого воображения младших школьников в условиях нормального и нарушенного слуха: Учебное пособие / Е. Г. Речицкая, Е. А. Сошина. – М.: Владос, 1999. – 128 с.
4. Речицкая Е. Г. Формирование отношений сотрудничества в процессе учебной деятельности слабослышащих школьников младших классов // Вопросы теории и практики сурдопедагогики: Межвузовский сборник научных трудов / Е. Г. Речицкая. – М.: Издательство МГУ, 2000. – Вып. 1. – С. 96.
5. Сурдопедагогика: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / [И. Г. Багрова и др.] ; под ред. Е. Г. Речицкой. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 655 с.

Shevchenko V. M.

THE DIDACTIC FOUNDATIONS SUBJECT-PRACTICAL LEARNING FOR CHILDREN WITH DISABILITIES IN TERMS OF UPDATING EDUCATION CONTENT

In the submitted article the author opens the question of teaching the basics of subject-practical teaching children with hearing impairment in terms of renewal of educational content. The author notes that the subject-teaching – is a special subject is introduced in the preparatory course, 1-4 classes of special schools for children with hearing impairment. It is designed to address the developmental, educational, educational and correctional tasks students. Subject-focused training provides general and speech development of pupils with hearing impairment. This creates the basis for successful mastery of their teaching material.

Lessons subject-practical training provide children the most favorable conditions for mastering verbal language. They ensure the implementation of the principle of leading the system – due linguistic development activities. The condition of formation of speech skills are language situation. They appear in specially organized collective activity of children. Formation and development of language skills occurs in vivo. As a result, children begin to feel and understand the importance of language contact. The result is the formation of learning in children practical knowledge and skills – linguistic, intellectual and manual.

Subject-practical training also affects the development of lexical and grammatical aspects of speech and dialogue speech. Also laid the foundations of children mastering of coherent speech. In situations created by children is the assimilation of new words and their meanings. In the course of further education children take these words yourself.

Lessons subject-practical training with a specific structure. They include: the preparation phase of the work (plan, filing, distribution of material); Stage production of the subject; summing up (progress report and evaluation of results), homework.

The author points out that the subject-practical training should be based on modern educational content, orientation to the future development of the child and the full disclosure of the subject.

Key words: *children with hearing impairment, subject-practical training, updating educational content, language development, object-practical activity.*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2016 р.